

demos

Jaargang 26
Juni 2010

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

4

NIDI

inhoud

- 1 **Naar een wereld met steeds meer goed opgeleide mensen**
- 2 Ouderen in verzorgings- en verpleeghuizen naar leeftijd
- 3 Welvarende babyboomers
- 4 **De Volkstellingsronde van 2010**
- 4 Ouderen in verzorgings- en verpleeghuizen naar opleiding
- 6 **Ontwikkelingen in het denken over het gezin**
- 7 Helpt jonge verkeersdoden zat achter het stuur

Foto: Stockxchng/hvaldez1

Naar een wereld met steeds meer goed opgeleide mensen

WOLFGANG LUTZ

In vrijwel alle landen is een aanzienlijke verbetering zichtbaar van het opleidingsniveau. Als dat zich doorzet en als de hoger opgeleiden voor kleinere gezinnen kiezen, ligt een toekomst in het verschiet met veel meer goed opgeleide en welvarende mensen dan nu. Bovendien zal de totale bevolkingsomvang kleiner zijn, ook al leven hoger opgeleide mensen langer dan lager opgeleiden.

Doorgaande bevolkingsgroei in de ontwikkelingslanden, mogelijke voedselschaarste, klimaatveranderingen en een economische crisis: het zijn ingrediënten om somber van te worden. Toch is er wel reden voor enig optimisme. Recente, wereldwijde onderwijsstatistieken laten namelijk goed nieuws zien. Het opleidingsniveau is aanzienlijk toegenomen en als deze ontwikkeling doorzet, zou dat wel eens kunnen leiden tot grote verbeteringen van menselijk kapitaal van de volksgezondheid en van de welvaart.

Demografische trends kunnen met een grotere mate van zekerheid worden doorgerekend dan vele andere sociale en economische trends. Dit heeft te maken met de gemiddelde levensduur van de mens, wereldwijd nu rond de 70 jaar. Als we weten hoeveel 10-jarige meisjes er nu leven, dan kunnen we ook redelijk goed berekenen hoeveel 60-jarige vrouwen er over 50 jaar zijn. De enige onzekerheid die we dan tegenkomen is dat er onverwacht wijzigingen kunnen optreden in de sterftetrends. Bij de wereldbevolking speelt migratie geen rol maar voor nationale en regionale prognoses moeten we uiteraard ook rekening houden met hoeveel van de nu 10-jarige meisjes er de komende 50 jaar migreren. Op dezelfde manier kunnen we schatten hoeveel 60-jarige mannen in 2040 een academische opleiding hebben als we weten hoeveel 30-jarige mannen nu al een universitair diploma hebben. Er zijn immers niet zo heel veel mannen die pas na hun 30ste afstuderen. Bij die laatste berekening moeten we er dan wel rekening mee houden dat hoger opgeleiden gemiddeld langer leven dan

Foto: Stockxchnng/schlitzy

demodata

OUDEREN IN VERZORGINGS- EN VERPLEEGHUIZEN NAAR LEEFTIJD

Volgens het CBS verbleven eind 2008 in Nederland circa 158.000 mensen van 55 jaar en ouder in een verzorgings- of verpleeghuis, inclusief kortdurend verblijf. Dat is drie procent van alle 55-plussers, twee procent van de mannen en vijf procent van de vrouwen. Van de 55-plussers woont in de jongste leeftijdsgroepen vrijwel iedereen nog zelfstandig. Van de 85-90-jarigen woont iets minder dan een kwart in een tehuis; van de 90-95-jarigen is dat 41 procent. Alleen van de oudste groep, de 95-plussers, is dat 57 procent. Van de 55-plussers in een tehuis is drie kwart vrouw. Van alle 55-plussers is 53 procent vrouw. Iets meer dan de helft van de oudere tehuusbewoners is 85 jaar of ouder; de gemiddelde leeftijd van de bewoners is 84 jaar (SCP).

lager opgeleiden. De omvang van de groep is dus meestal vrij duidelijk, maar het venijn van prognoses maken zit hem in de onzekerheid rond de precieze in- of uitstroom in de komende jaren. Mensen die in 2040 30 jaar of ouder zijn, zijn nu al geboren, maar het aantal jonger dan 30 (die tussen nu en 2040 zullen worden geboren) is onzeker. Als we willen weten hoeveel menselijk kapitaal er dan zal zijn, moeten we ook schatten hoeveel van die jongeren er tegen die tijd middelbaar of hoger opgeleid zullen zijn. Ook daarover bestaat uiteraard onzekerheid.

Enorme stijging opleidingsniveau

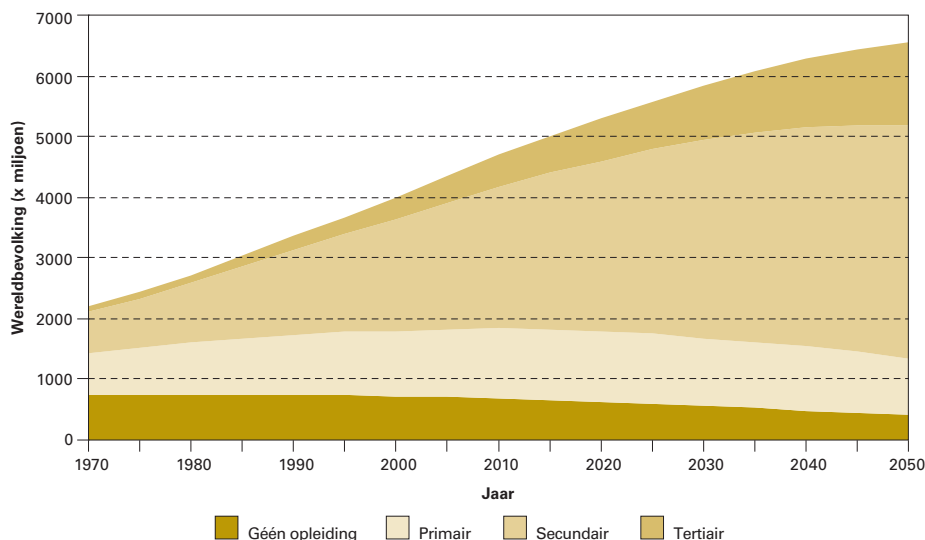
De figuur schetst de ontwikkeling van de wereldbevolking van 15 jaar of ouder naar opleidingsniveau, vanaf 1970 tot nu en aangevuld met een prognose tot 2050. De gegevens zijn gebaseerd op nieuwe schattingen van bevolkingen naar geslacht, leeftijd en (vier) opleidingsniveaus in 120 landen. Per opleidingsniveau zijn daarbij verschillende geboorte- en sterfjepatronen onderscheiden. Tussen 1970 en nu is er een opmerkelijke stijging van het opleidingsniveau te zien en dat gaat nog

verder: de middelbaar of hoger opgeleide bevolking zal de komende vier decennia verdubbelen (en verzevenvoudigen ten opzichte van 1970). Het aantal mensen zonder enige opleiding of met niet meer dan een basisopleiding bleef ongeveer gelijk, maar zal de komende decennia enigszins teruglopen. Doordat jongeren in de ontwikkelingslanden steeds beter zijn opgeleid en vooral ouderen veelal geen enkele opleiding hebben genoten, zal het gemiddelde opleidingsniveau van de bevolking aanzienlijk stijgen zodra die ouderen zijn overleden. Dat zou zelfs gebeuren als gemiddeld het uiteindelijke opleidingsniveau van de huidige jongeren niet verder zou stijgen. Landen met hoge geboortecijfers moeten uiteraard veel doen om te zorgen dat het opleidingsniveau van schoolverlaters niet daalt. In sommige Afrikaanse landen tekent zich helaas wel zo'n daling af, en dat is allerminst in het belang van die landen.

Stijging opleidingsniveau gunstig voor economische groei en gezondheid

Menselijk kapitaal blijkt van belang voor economische groei. Op individueel niveau was het al lang bekend dat meer scholing tot een hoger inkomen leidt, op nationaal niveau was dat niet altijd het geval. Dat komt doordat meestal werd gekeken naar de totale bevolking in één leeftijdsgroep, zodat snelle veranderingen in opleidings- en inkomensniveau van jongvolwassenen – een belangrijke determinant van economische groei – niet voldoende tot uitdrukking kwamen in die ene, wel erg grote leeftijdsgroep (van 25 jaar of ouder). Met een nieuw model kan nu inderdaad worden aangetoond – gebruikmakend van vijfjarige leeftijdsgroepen – dat opleidingsniveau een essentiële rol speelt bij economische groei. Basisonderwijs is daarbij niet genoeg: pas bij een zekere drempelwaarde van het aantal middelbaar opgeleiden kunnen arme landen de armoedeval ontstijgen. In de ontwikkelde wereld blijkt zelfs een zekere waarde van het aantal hoger opgeleiden vereist voordat economische groei inzet. Een van de positieve effecten is dat de hoger opgeleiden veel gezonder zijn en langer leven. In Europa bedragen de landspecifieke verschillen in levensverwachting tussen hoog en laag opgeleiden zo'n vijf tot tien jaar.

Wereldbevolking van 15 jaar en ouder naar bereikt opleidingsniveau, 1970-2050, overeenkomstig een voorzichtig optimistisch trendskenario

Bron: KC et al. (2008).

Meer opleiding: minder mensen

Opleiding en bevolkingsgroei zijn niet onafhankelijk: hoe hoger het opleidingsniveau van de vrouw hoe lager haar kindertal. Dit heeft te maken met de lagere kinderwens van de hoog opgeleide vrouw (van 'kwantiteit' naar 'kwaliteit') en de lagere drempel tot family planning. In Ethiopië bijvoorbeeld krijgen niet of nauwelijks opgeleide vrouwen gemiddeld zes kinderen terwijl vrouwen met twee jaar middelbare opleiding uiteindelijk maar twee kinderen krijgen. Onderwijs voor vrouwen en een lage drempel tot family planning zijn daarom essentieel voor de toekomstige bevolkingsontwikkeling van minder ontwikkelde landen.

Om allerlei redenen zou middelbaar onderwijs dus beleidsprioriteit moeten hebben, helemaal als we op weg willen naar een meer duurzame omvang van de wereldbevolking. Zo zou de bevolking van Afrika tegen 2050 uit 2,4 miljard mensen bestaan als het opleidingsniveau er niet of

nauwelijks stijgt, tegenover 1,8 miljard als dat aanzienlijk stijgt. In de hele wereld scheelt het in totaal 1 miljard mensen, waarvan dus meer dan de helft in Afrika alleen.

Onzekerheid over kindertal en levensverwachting op langere termijn; scenario's doorgerekend

Op de langere termijn blijven de uitkomsten natuurlijk uiterst gevoelig voor de veronderstelde hoogte van het kindertal per opleidingsniveau: nu al woont de helft van de wereldbevolking in landen met een kindertal onder het vervangingsniveau, maar hoe zich dat verder zal ontwikkelen en hoe lang het kindertal zo laag zal blijven is uiteraard niet bekend. Noord-Europa, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk hebben bijvoorbeeld een redelijk stabiel kindertal dat maar weinig onder het vervangingsniveau ligt, in Centraal en Oost-Europa ligt het lager. En in Oost-Azië komen nu her en der ultralage kindertallen voor: zo heeft de regio Sjanghai (waar meer mensen wonen dan in Noorwegen, Zweden en Finland bij elkaar) momenteel een gemiddeld kindertal van 0,6. Deels zal dat worden veroorzaakt door tempo-effecten (dat wil zeggen: er worden nu weinig kinderen geboren omdat veel jonge mensen hun gezinsvorming uitstellen). Het is echter onzeker of de wereldbevolking op termijn meer het Scandinavische patroon zal gaan volgen of dat van bijvoorbeeld Sjanghai. Ook rond de toekomstige levensverwachting bestaat onzekerheid. Er wordt hevig gediscussieerd over twee trajecten: de een zegt dat er weinig extra levensjaren meer te verwachten zijn omdat het maximum wel zo'n beetje is bereikt (aangezien er op lage leeftijden geen rek meer is, en winst op hogere leeftijden erg moeilijk zou zijn), de ander verwacht een voortgaande stijging.

Scenario's tot 2300

Demografen kunnen laten zien wat de consequenties zijn van verschillende combinaties van toekomstige vruchtbaarheids- en sterfteniveaus voor de omvang van de wereldbevolking: rond 2100 is er 80 procent kans dat de wereldbevolking tussen 6,2 en 11,0 miljard ligt (met een mediaan van 8,4 miljard). Deze prognose bevestigt eerdere

waarbij werd gesteld dat er 80-85 procent kans bestaat dat de wereldbevolking deze eeuw tot een maximum komt en dan langzaam gaat dalen.

Lutz en Scherbov kijken nog verder dan 2100: zij combineren scenario's waarin het vruchtbaarheidsniveau varieert tussen 1,0 en 2,5 kind per vrouw, en de maximale levensverwachting tussen 90 en 120 jaar. Van deze zogenoemde 'als-dan' scenario's weten we niet welke het meest waarschijnlijk is. Wel valt te berekenen dat een wereld met 3-4 miljard mensen – door sommige ecologen beschouwd als een duurzame wereldbevolkingsomvang – niet alleen kan worden bereikt via een 'Malthusiaanse correctie', te weten via verhoogde sterfte, maar ook op een goedaardige manier, te weten via vrijwillige lage vruchtbaarheid. Als het kindertal per vrouw vanaf 2080 constant zou blijven op een niveau van 1,7 (wereldwijd gemiddelde) zouden er rond 2200 4,9-5,8 miljard, en rond 2300 2,4-3,5 miljard mensen zijn. De variatie wordt veroorzaakt door de verschillen in levensverwachting. De berekeningen laten zien dat de wereldbevolkingsomvang aanzienlijk kan dalen, zelfs bij een hogere levensverwachting. Wel zal dat gepaard gaan met een oudere, meer vergrijsde leeftijdsstructuur dan de huidige. Ouderen zullen echter wel veel gezonder zijn, vooral ook omdat zij beter zijn opgeleid. Hoe hoger de opleiding hoe lager de kans op fysieke en mentale ongemakken. Dat geldt voor iedere leeftijd. Onderwijs speelt dus een cruciale rol. Een kindertal van 1,7 gemiddeld per vrouw kan zich wereldwijd eigenlijk alleen voordoen als tegen 2080 de gehele wereldbevolking een opleidingsniveau kent vergelijkbaar met dat van Europa nu.

Tot slot

Gegeven de sterke causale relatie tussen opleidingsniveau enerzijds en gezondheid en welzijn anderzijds staat een wereldbevolking van straks 2-6 miljard er een stuk beter voor dan de huidige. Veel ecologen omarmen het idee van een kleinere wereldbevolking als oplossing voor de hoge milieudruk van vandaag de dag, vooral als de per capita consumptie niet hoger zou zijn dan nu. Als de wereld minder bewoners heeft zullen er ook min-

WELVARENDE BABYBOOMERS

Babyboomers zijn relatief welvarend. Hoewel maar 27 procent van de Nederlandse huishoudens in 2008 een 50- tot 65-jarige hoofdkostwinner had, maakten deze huishoudens 43 procent van de tien procent hoogste inkomens uit. Ook in de op een na hoogste inkomensgroep deden de babyboomers het met een aandeel van 37 procent goed. Naast een hoog inkomen hebben babyboomers ook vaak een groot vermogen. In 2009 had bijna 40 procent van de huishoudens in de drie hoogste vermogensgroepen een hoofdkostwinner van 50 tot 65 jaar. In de overige zeven vermogensgroepen waren ze ondervertegenwoordigd. Het aandeel babyboomhuishoudens met een eigen woning was met 65 procent het hoogst van alle huishoudens. Ook bezaten bijna drie op de tien 50-65-jarigen obligaties en/of aandelen (CBS).

HUURTOESLAG VOORAL NAAR ALLEENSTAANDEN, EENOUDERGEZINNEN EN OUDEREN

In 2008 ontvingen ruim 1,1 miljoen huishoudens in Nederland een huurtoeslag. Dit kostte de overheid bijna 2 miljard euro. De toeslag kwam vooral terecht bij alleenstaanden, eenoudergezinnen en pensioenontvangers. Huurders met een uitkering ontvingen het vaakst huurtoeslag. De ruim drie miljoen huishoudens die in een huurwoning wonen, betaalden gemiddeld 440 euro per maand aan huur. Een derde van deze huishoudens ontving in 2008 huurtoeslag van gemiddeld zo'n 145 euro per maand. Bijna 30 procent van de totale huurtoeslag kwam terecht bij alleenstaande 65-plussers, vooral bij vrouwen met geen of maar een klein aanvullend pensioen. Alleenstaanden tot 65 jaar ontvingen ruim een kwart van de huurtoeslag, eenoudergezinnen, voornamelijk alleenstaande moeders, 21 procent (CBS).

Foto: Stockxchng/jwarletta

OUDEREN IN VERZORGINGS- EN VERPLEEGHUIZEN NAAR OPLEIDING

Bijna de helft van de bewoners van verzorgings- en verpleeghuizen in Nederland heeft hooguit lager onderwijs gevolgd. Ongeveer één op de zeven heeft een hogere opleiding (mms/hbs of hoger). Te-huisbewoners hebben over het algemeen een lager opleidingsniveau dan zelfstandig wonende ouderen in dezelfde leeftijdsgroep. Het opleidingsniveau ligt in de verzorgingshuizen lager dan in de verpleeghuizen. Dit komt doordat hoogopgeleide ouderen vaak minder belangstelling hebben voor een verzorgingshuis; zij kiezen eerder voor een woonzorgvoorziening, zoals een aanleunwoning (SCP).

der mensen te lijden hebben van de zeer waarschijnlijk onafwendbare negatieve gevolgen van de opwarming van de aarde. En ook hier speelt onderwijs een rol: een beter opgeleide bevolking is waarschijnlijk creatiever in het bedenken en doorvoeren van oplossingen die de negatieve gevolgen van klimaatveranderingen kunnen neutraliseren. Of zo'n goedaardige oplossing in de richting van een kleinere maar beter opgeleide bevolking wordt bereikt, hangt sterk af van wat wij de komende decennia doen. Helaas moeten we constateren dat de laatste jaren in een aantal Afrikaanse landen de opleidingsniveaus niet verder stijgen, dat het vruchtbaarheidsniveau er stagneert en dat de kindersterfte stijgt. Basis- en middelbaar onderwijs zouden wereldwijd krachtig moeten worden gestimuleerd en tot speerpunt gemaakt ook ten behoeve van internationale ontwikkeling en van het klimaatbeleid.

BRON:

- Popnet, 41, Winter 2009/10, zie engelstalige versie met grafieken op: <http://www.iiasa.ac.at/Research/POP/POPNET/popnet41.pdf>

LITERATUUR:

- KC, S., B. Barakat, A. Goujon, V. Skirbekk, and W. Lutz, (2008), *Projection of populations by level of educational attainment, age and sex for 120 countries for 2005–2050*. Interim Report IR-08-038. Laxenburg: International Institute for Applied Systems Analysis.
- W. Lutz, and S. Scherbov, (2008), *Exploratory extension of IIASA's world population projections: scenarios to 2300*. Interim Report IR-08-022. Laxenburg: International Institute for Applied Systems Analysis.

Prof. dr. Wolfgang Lutz, International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, Oostenrijk. E-mail: popinfo@iiasa.ac.at

Vertaling en bewerking: Gijs Beets